EARLY MODERN WORKSHOP: Jewish History Resources

Volume 19: Jewish Mobility Reconsidered
August, 15-16, 2022
Online on Zoom

Mobility, Daily Life, and Culture in Early Modern Poland

Magda Teter, Fordham University

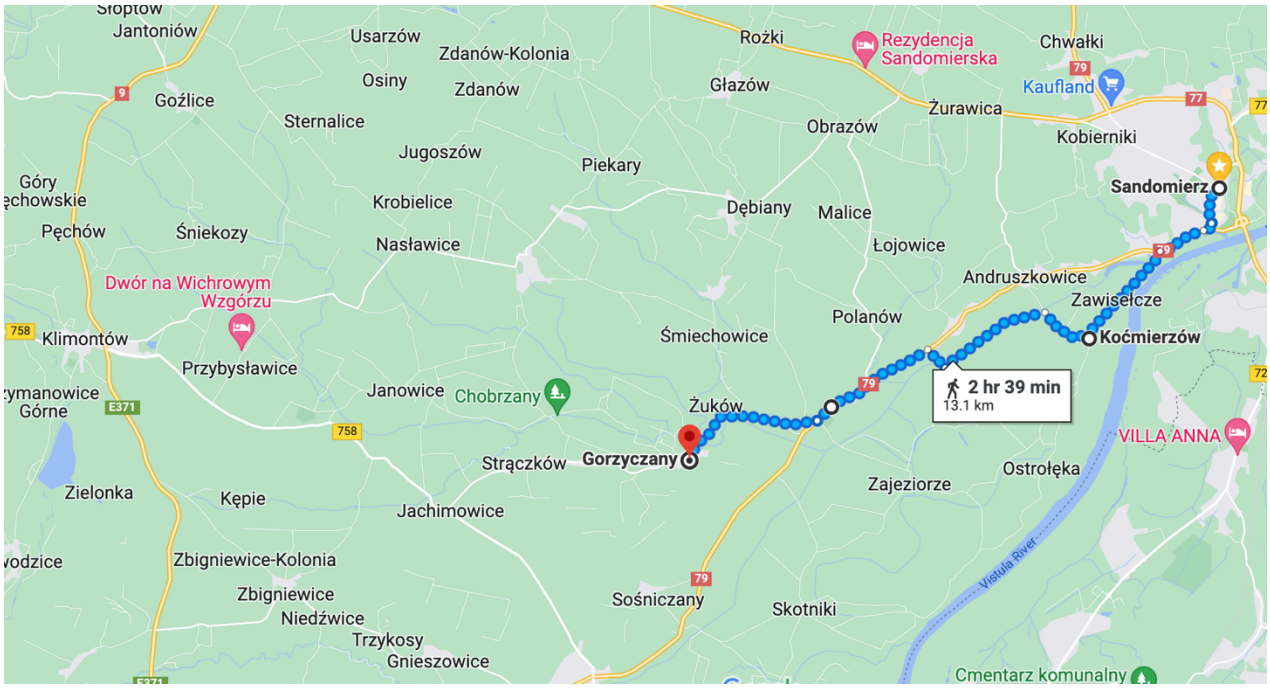
Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu (AKKiKS, Poland) 740

The text presented here is an excerpt from the lengthy trial of Jews in Sandomierz accused of killing a Christian boy. The testimonies come from the first day after the body was discovered at the dawn of August 18th, 1710. They include three testimonies of the implicated Jews, the rabbi Jacob Herc, his thirteen-year-old son Abraham, and his seventeen-year-old son-in-law Jakub Schario and five additional testimonies of Christians. Soon, nine Sandomierz Jews were ordered arrested and sent to Lublin to be tried in the Crown Tribunal. During the trial, the rabbi's son, Abraham, converted to Catholicism, six Jews died, and in November 1713, the rabbi and the remaining Jews were executed.

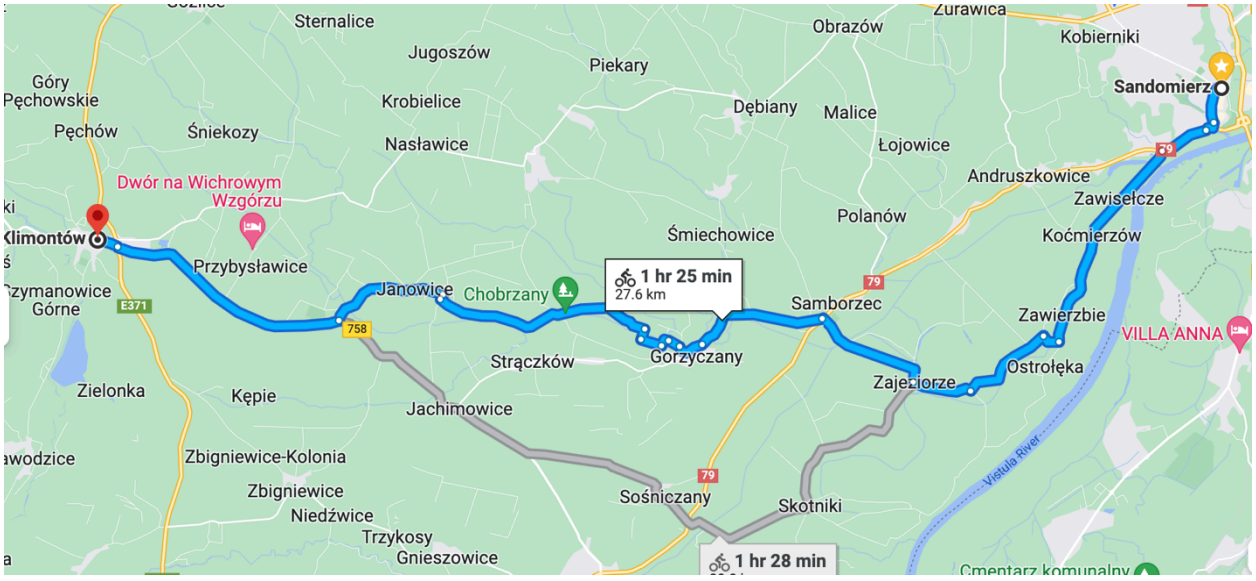
The first day testimonies capture a lot of movement of people, information, and rumors. It also provides three fascinating, if very problematic—given the nature of the source, Jewish ego documents, revealing the way Jews moved from place to place, either permanently or for business, and glimpses into everyday life.

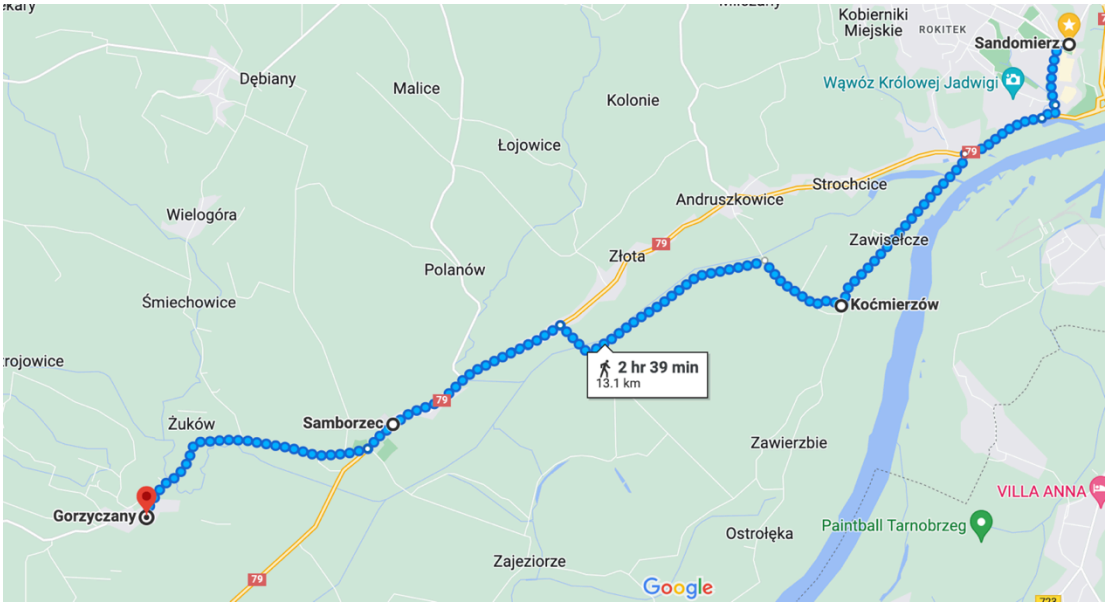
As a side note, the first day also included a testimony of the person who might have been responsible for the boy's death Augustynowiczowa—a woman who took care of the boy found dead near the rabbi's house. Augustynowiczowa seems to have physically abused the boy and it might be that she inadvertently caused his death. Fearing consequences, she and her daughter may have dropped the body near Jacob Herc's house. The 1698 trial of Jews accused of killing a Christian girl was still vividly remembered in town.

Maps showing the movement on August 18, 1710

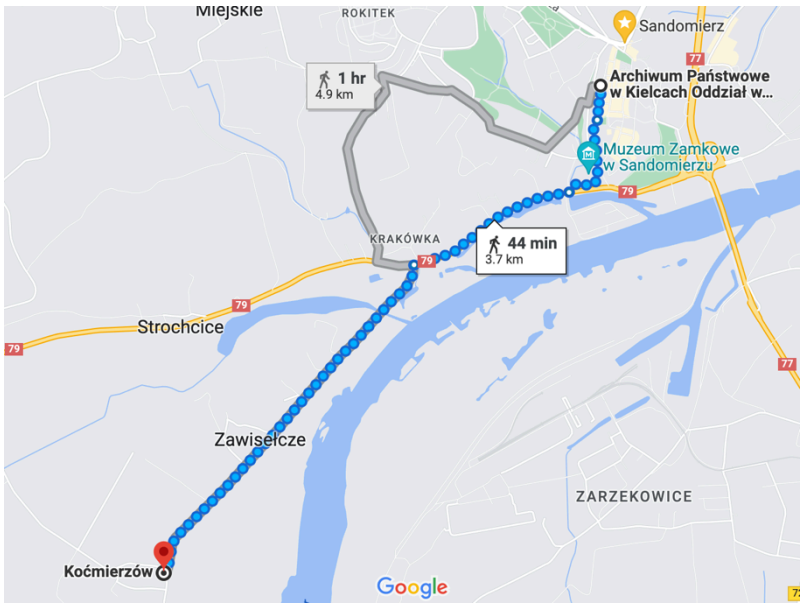

A map showing the path from Sandomierz to Gorzycany the three Jews took, with the intended destination of Klimontów

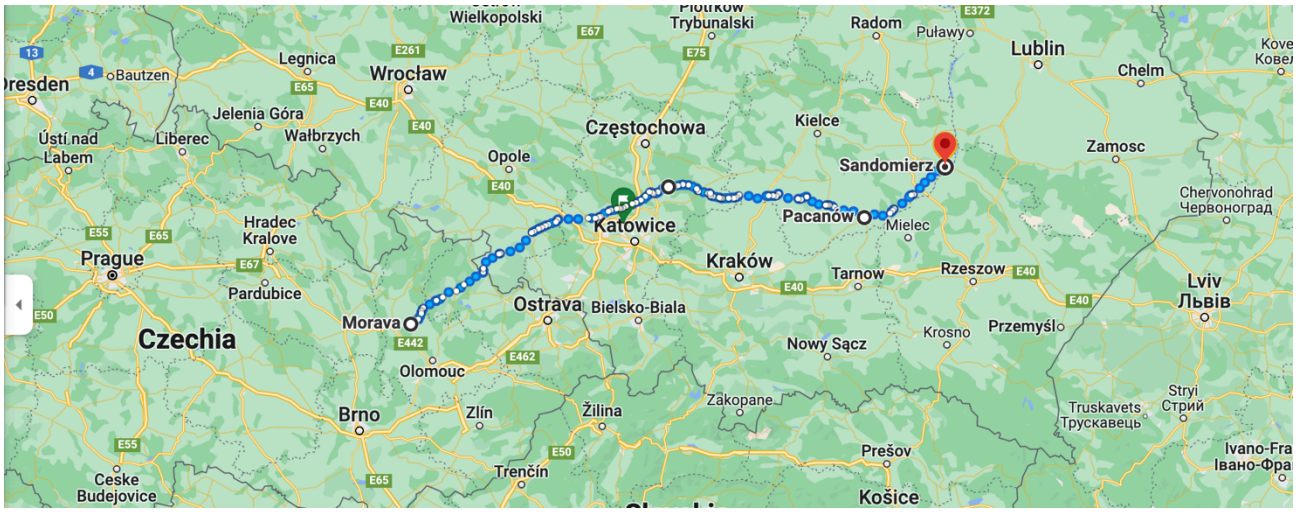

A detailed map of the path traversed on August 18th, 1710

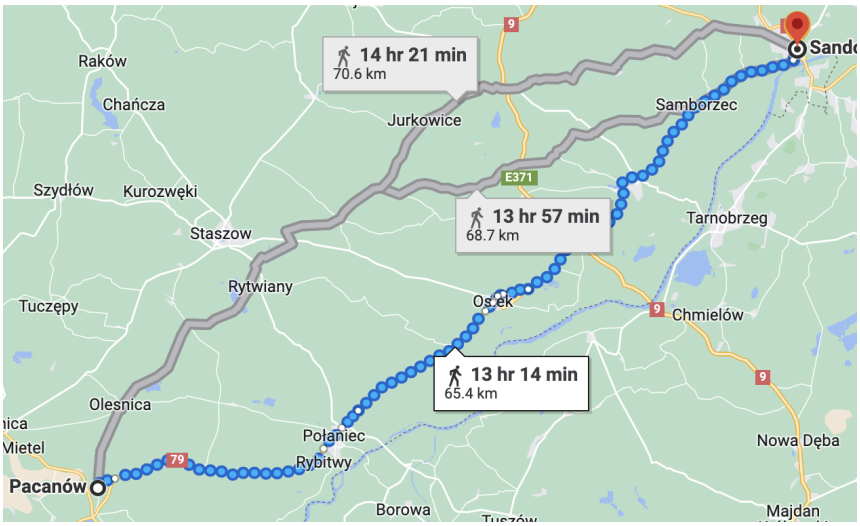

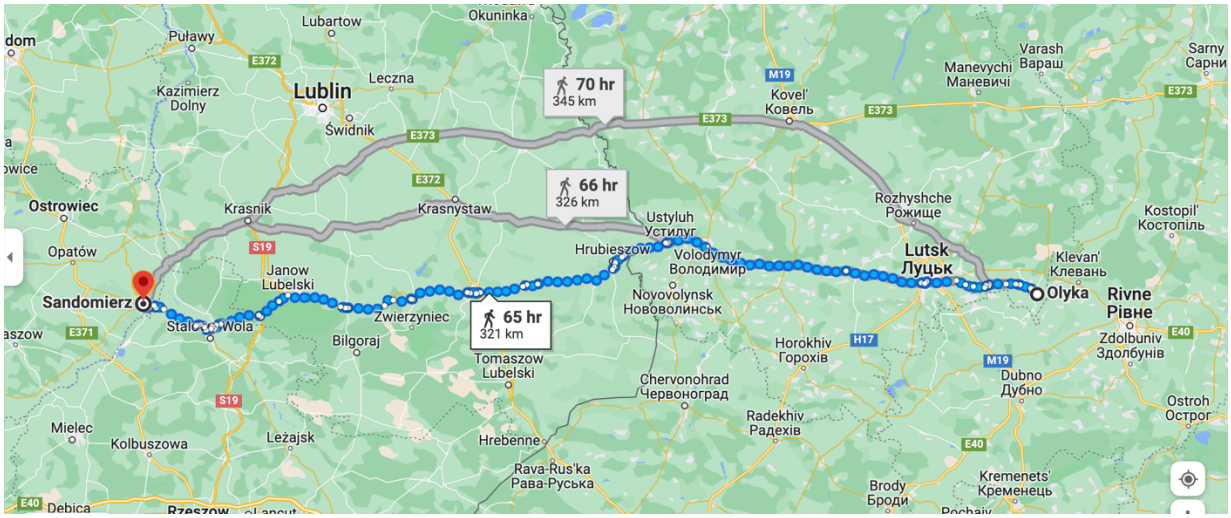

Two maps above represent: reaching Koćmierzów by foot, and then travelling from Koćmierzów to Gorzycany, via Samborzec on the wagon.

A map showing the path of Jacob Herc, the Sandomierz rabbi, from Moravia, to Silesia, to Pacanów, to Sandomierz

A map showing the distance between Ołyków, the village from which the Sandomierz rabbi's son-in-law, Jacob Scharia, came.

EARLY MODERN WORKSHOP: Jewish History Resources

Volume 19: Jewish Mobility Reconsidered
August, 15-16, 2022
Online on Zoom

Mobility, Daily Life, and Culture in Early Modern Poland

Magda Teter, Fordham University

Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu (AKKiKS, Poland)
740

18 Aug. Praesentatio Corporis in Castro Sandom. cum Confessatis Rabini et Generi ac Filii eius. Item Scrutinia ibidem educta per testes feria secunda post Assumptionis BMV.

[12r] Hicque in continenti suprascriptus instigator Civitatis praesentis Sandomiriensis statuit Officio praesenti inculpates Jacobum Herc, Rabinum Sandomiriensem Parentem Jacobum Schario Generum et Abrahamum Jakubowicz eiusdem Rabini filium Annorum tredecem post patratum praefatum scelestum facinus die hodierna de mane ex civitate et domo sua aufugos primoque ad Bona Kocmierzow rursus ad Villam Samborzec, ac tandem ac Villam Gorzycany Magnificorum Capitaneum Lukoviensium divertentes et Ope inferius specificata ac modo indolito et impracticato, propter difficilem investigationem divertentes et devectos in eisdemque Bonis Gorzycany in Camera apud Infidelem Arendatorem Gorzycznensem occlusa deprehensos et ad Castrum praesens fune ligatos deductos. Petens ab eisdem Inclupatis libera confessata excipi. Cuius affectation tum et disposition legis publicae Officium praesens annuendo ab eisdem inculpatis adscito sibi suprascripto spectabili Joanne Mente consule sandomiriense, uti germanicam linguam bene callente (siquidem se polonicam linguam [12v] ignorare allegarunt iidem inculpate) propter interpretationem Officio praesenti faciendam eadem Confessata quemlibet statutorum seorsive examinando suscepit.

Qui quidem statute in liberis confassatis haec formalia recognoverunt. Et quidem primo infidelibs Abraham puer annorum tredecem.

I, Abraham Jakubowicz, son of the Infidel Jacob Herc, the Rabbi of Sandomierz, and of Getty, mother, was born in Pacanów, where my father, who was at the time a rabbi there, lived with my mother. I don't know the reason why my father and mother moved to Sandomierz a few years ago, only it seems that because the city is more famous. And they still live here. [Father] made a living as a rabbi and he also had some eight thousand [zlotys] of his own money lending on interest, which he lost and now has barely two thousand. My father, being a rabbi, adjudicated cases worth no more fifty zlotys without appeal to a higher court. When the amount was higher, they went to Opatów and he stayed here. He did not go for any councils, and he did not hold any other office. He did not engage in the slaughter of cattle or chickens or geese—the beadle is responsible for that. [13r] Nothing was ever slaughtered at his place, because he only sat with books and if he needed something to eat, he would send for the beadle. And in this house, in which we have lived for half-a-year, I have never seen anyone slaughter anything, because it is not fitting for a rabbi. I have not seen any blood at any time or place, unless the slaughterer did it [splattered blood] while running away from the soldiers or for another reason. But I have not heard about it and I don't know. I only remember some five or six weeks ago two chickens were slaughtered at our house to eat, but it was not done in the hallway. It is our custom to clean for Passover [Wielka Noc] tables, benches, windows in rooms so that no stain remains, and so, we did so at our house, where we had lived already by Passover. But such cleaning is less diligent in the hallway.

My father has not traveled anywhere for almost a year and no unacquainted Jews have visited him during that time. And I have not seen any secret planning.

My father and mother do not keep Catholics as servants. There is only one maid who brings water for cooking twice a day, but she does not live at my father's. There also come some beggar women, and [13v] my father and mother would give them something, but I have not seen any boy, and I have not seen the one who died today.

And so this happened. We did not think about any escape. In the morning, the Jewish widow who lives at the house of Berko, a Sandomierz Jew, who is now in Gdańsk, was assisting my sister's lying-in, went out in the back and saw the dead body, and so she notified my father, brother-in-law, and mother, who were still sleeping. My father and brother-in-law and myself rushed to the synagogue to confer, without even looking what it was, fearing that someone dropped an plague infected corpse [*zapowietrzonego trupa*], and leaving my mother behind. We did not even take anything not even a penny [*szeląg*]. (As we were leaving, no one spoke with my mother, and for my brother-in-law it was not appropriate to speak to his wife). We left through the gate near the Jewish Street without meeting anyone because people were still asleep. As I have said we did not take anything with us. I don't know anything about pledges and where my father kept them, because I have been pouring over books [lit. sitting over books], and I don't know if Mother hid anything because we did not see her after we had left. We walked without stopping anywhere across Wisełka and having crossed Wisełka onto Koćmierzów (this village belongs to the Honorable Lord Lukowski). [14r] We did not stop at the Castle brewery outside the town, and we did not meet anyone from the brewery, nor anyone along the road. When we arrived at Koćmierzów at the house of the Jewish *arendar* did not stay there more than an hour.

We left the town because of danger of an epidemic [*dla niebespieczeństwa powietrza*, lit. danger of air]. I do not know why we left Koćmierzów, where no one heard about an epidemic, maybe because of the father. Then, in Koćmierzów, the Jewish *arendar*, having taken the peasant's horse and three sacks of malt, took us to Samborzec. And all three of us, with the Koćmierzów *arendar* as fourth, sat on top of the sacks. No Catholic was with us. And the Jew from Koćmierzów, having taken us to Samborzec, delivered the malt to a mill, and then took us to Gorzycany to the Jewish *arendar* [there], and left.

And we stayed in Gorzycany for four hours, and my brother-in-law and I ate [something] there, but by father was fasting. Then, we sat in a storeroom [with doors left] ajar, and father slept a little; from there we were supposed to go to Klimontów but the priest, having arrived with two men and opened the storeroom, took us saying: we are going to Sandomierz, and having tied us [14v] with one rope, they led us to Sandomierz and took us to the Castle.

As for the child, that he was supposedly killed, or that my father or brother-in-law or some other Jew supposedly killed the child, or that Jews have ever killed a Christian child, or slaughtered, I don't know, I have not heard, et praeter haec plura se nescire allegavit [and besides these he said that he did not know more]

Post cuius quidem Infidelis Abraham Confessatorum depositionem rursus officium ad examen liberae confessionis infidelis Jacobi Scharis Infidelis Rabin Generi condescendit: Qui haec sequentia recognovit verba:

I am Jakub Schario. My father is a rabbi and [with] my mother they still live in Ołyka, four or five miles from Łuck;[1] I was born in Ołyka and I lived with my father, and only three years ago I married the daughter of the Sandomierz Rabbi and during an epidemic I went back to my father, but alone, and when the epidemic passed in Sandomierz, I returned to my wife a year ago; and here in Sandomierz I have lived together with my wife's father.

I don't engage in any trade [*hande*l], because according to the contract, my wife's father has to provide food and clothing and there are still three years left before the expiration of this agreement.

And all this time I have been tending to studies and books in preparation to become a rabbi [15r]. All this time when I was in Ołyka and since I have been in Sandomierz I have not heard, nor have I ever read that we Jews had to kill Christian children, and what happened here in Sandomierz several years ago [in 1698]—I did not hear about it in Ołyka, I am only seventeen and in Sandomierz I heard that [something happened] several years ago, but I must have been a little [boy] then and I do not know if it is true.

My wife's father lived on and fed us with what the [community] Elders [*Starsi*] pay him weekly, and second, he also lent on interest because it is not fitting for him to engage in any other trade. It is for him to adjudicate [cases] and he has some income from that. He does not hold any other office, because it is not fitting for

[1] Ołyka is actually 38km from Łuck, so about 20 miles.

him. As for slaughtering cattle, chickens, [and] geese, if one wants to eat [them] one has to send for the beadle, and he slaughters; I do not remember at all if any chickens were slaughtered in our house in the last weeks and I do not know why they would need to be. I have not seen any blood in the apartment in which we live now and in which Moshe the moneylender had lived before; I have not seen any [blood] and did not look for it so I do not know if there was any. If there is any [15v] it must be by accident, when the beadle carried a slaughtered meat, it may have dripped.

It is not only allowed but required to clean for Passover either the living quarters themselves [*samą Izbę*] or also the hallway. We cleaned the living quarters, in the hallway we did not see any blood, or did not notice.

My wife's father does not leave Sandomierz, he stays here all the time; he has not traveled nor have any unacquainted Jews visited him. And if there is a visitor, he [the visitor] should go to the Elders, for a rabbi has nothing to offer. Neither have I seen any Sandomierz Jews to come for a consultation. We do not keep any Catholics in our house, we pay only one maiden, who brings water, but she lives in town. No poor children have served us or serve us. I have not seen the child, who is said to have been killed, alive or dead, and I do not know what happened to this child; only that this morning a woman, who helps my wife in her lying-in, went out to the back and, having noticed the corpse, woke up first my father and then my wife's brother [16r] and they fearing an epidemic, left the town without taking anything. I was last to be woken up. And I, having noticed that Father and the little Brother were gone, went to the synagogue, looking for them, and when I did not find them, and not knowing where they went but remembering that I was once in Wielowieś for betrothal I run through the gate near the Jewish street, not even saying anything to my wife. And not stopping anywhere, nor seeing anyone, I run to Wielowieś, and I caught up with my wife's Father and Brother, and we went to the Koćmierzów *arendar*, and, not staying long, [because] this *arendar*, fearing the epidemic, took four or five sacks of malt and took us and the malt to the mill in Samborzec. And the three of us sat on the sacks, and having dropped the malt at the mill, without seeing the Samborzec *arendar*, the Koćmierzów *arendar* took us to Gorzycany, and there we rested in a storage room at the house of the Gorzycany *arendar*, and we did not close [the door]. Neither me nor the Father ate anything

because we were fasting, only the little boy ate, and we were about to leave Gorzycany [16v], the wagon was ready for us to go to Klimontów (but I do not know who arranged it because we did not leave the room, so it must have been the local Gorzycany *arendar*). And just as the three of us were talking, no one was sleeping, the priest arrived and, from the city, the townsman lord Borkowicz with another one, and they took us, saying "You had killed a child and ran away." And having tied us up with one rope, they led us all together to the city and then to the Castle. Et praeter haec plura non recognouit [and beyond these, he did not recollect more].

Expeditis itaque hisce confessatis tandem Officium liberam recognitionem ab ipsomet Infideli Herc Rabino excepit: idque in hunc verborum illius sensum et tenorem.

I, Jakub Herc, come from Moravia [*jestem rodem*]. I am a son of Father Samuel and Mother Getle; during the Vienna [expedition, in 1683] I moved out of fear to Silesia with my wife, Getla, to whom I am still married. It's been sixteen years since I came to Poland. And I first served as a rabbi in Pacanów for six or seven years, and then for the last ten years, [after] I had moved to Sandomierz, I have been here a rabbi, [17r] having moved from a smaller town to a bigger and more famous city.

I am almost fifty years old, I have never heard or read that we need Christian blood or to kill children, and if anything happens, they blame us but this is a calumny. I was not here in Sandomierz when Alexander was tried [in 1698], I only heard about it, but it was a calumny.

As a rabbi, I only engage with having to adjudicate and consider what is kosher and what is treyf, but it is not fitting for me to slaughter cattle or chicken or gees etc by myself. And if I need [meat] to eat, I send for a beadle. It is fitting to slaughter a chicken or goose in our house, as long as it is not in the living quarter, and it sometimes happened that the beadle would slaughter [at my house]; and living in this house, it sometimes happened, especially now that my daughter is bedridden, that the beadle would slaughter some ducks at home; he killed some [for] last sabbath, but I did not pay attention if there was any blood at home. And if

there was [blood], it was probably because the beadle, having slaughtered the chicken pushes it so that the blood squirts. It is not necessary to clean the walls for the sabbath, except perhaps for Passover.

I do not attend any Jewish councils [17v] because I don't belong to any. I do not have any acquiaintances [*żadnego znoszenia się z Żydami*] with Jews because I pour over books, and they can take council by themselves. Sandomierz Jews, such as Szmul and Jeleń, are still attending a [Jewish] Seym [council] in Raków. I heard one of them, Liczman, came back for the Sabbath, to check on his business, for he is an *arendar* but I do not know if he has left or not.

I did not scheme with anyone, nor would I think, to kill a Christian child. It is not right; and this calumny is heaped on us Jews because of hatred.

I do not keep Christians as servants. [There is] only one maiden, who brings water, but she lives in town, and when she brings water, I pay her. No Christian children come to my [house], and this, who is said to have been killed, I have not seen, alive or dead. But yesterday, not knowing anything we went to sleep, and this morning, I was still asleep when my wife—having found out I don't know from whom—came to me and woke me up saying that there was a corpse lying in our [yard], I rushed out of fear, understanding that someone dropped an infected body, and I dressed hurriedly in what I could and not speaking to my wife [18r] fled from the town, while my wife began to wake others up. And I run, not stopping anywhere, nor speaking with anyone, only taking my son, who is here with me, to Koćmierzów.

I don't know what happened to people's pledges and my own possessions, because I don't know where my wife hid things; I only kept a registry, but she knew where to hide [them].

My son-in-law caught up with me and my son in Zawisełcze [*za Wisełką*] on our way to Koćmierzów, as we were approaching the Koćmierzów *arendar* Jew. And it so happened that this *arendar* was going to the Samborzec mill and so I asked him to take us further toward Klimontów. I specifically went to Koćmierzów to get a wagon to Klimontów. And we climbed the wagon, where there were three or four sacks of malt, and we sat openly on top of the cart, not hiding. Then, as the *arendar*

was depositing the malt in the mill, he refused to carry us further, and so we went on foot, but then, having left the malt, he had pity on us and caught up with us with his wagon, we climbed it and he took us to the Jew *arendar* to Gorzycany. And we did not spend much time there and I asked the Gorzycany *arendar* [18v] to try to find a carriage [going] to Klimontów.[2]

I was fasting and did not eat anything, my son-in-law and my son ate something, and I took a nap. And having first spent some time in the living quarters and in the storage room, my son-in-law came with my son to the storage room, and we were about to leave. And then, the priest, who had arrived with two townsmen from Sandomierz, came into the storage room, which was unlocked and took us, saying "You have killed our Christian child," and having tied us by the hands with a rope, they led us to Sandomierz, into town, and then took us to the Castle. Et praeter haec plura non recognovit [And beyond these he did not recollect any more]

Post connotationem itaque praemissorum liberorum confessatorum suprascriptus Praesentans et statuens instigator Ciuitatis huius Sandomiriensis eosdem Inculpatos taliter examinatos rursus ad se recepit et de receptis Officium praesens quietauit: [After recording the foregoing free confessions, the above-mentioned instigator of the city of Sandomierz, presenting and standing, received the thus examined accused again, and the present office acknowledged their receipt??]

Offerendo se eosdem in debita custodia detenturum et sine mora ad Judicium quodvis pro disjudicatione causae et paerus legum [19r] deducturum et staturum. Et hic subinde post determinationem et connotationem liberorum confessatorum dictorum incuplatorum Judaeorum Statutorum idem instigator civitatis praesentis Sandomiriensis quoniam praefati inculpati tam apertum facinus pertinaciter negant, ad convincendam illorum tam pervicacem pertinaciam, petyt a variis personis circumstantias facti ante et post patratum nefas observantibus et considerantibus atque advertentibus testimonia suscipi. Cuius affectatione uti in causa tanti criminis officium presens annuendo ab infrascriptis personis fide dignis Relationes et testimonia seu attestations Juramento quidem non comprobatas. (utpote nullo ad huc mediante Decreto tum ne officium praecipitanter et affectate infrascripta facere

[2] Klimontów is about 13km from Gorzycany, and 22 km from Koćmierzów, and

videatur) fide tamen dignas et personarum authoritate firmatas propter majorem Judicii informationem habendam ad Acta sua suscepit et easdem verba recognoscentium formalia infrascripta connotauit.

[By offering he will detain them in due custody and will withdraw and abide without delay to any judgment before the judgment of the cause and the provisions of the laws. [19r] And immediately after the conclusion and recording of the established free-confessions of the said accused Jews, the same instigator of the present state of Sandomir, since the aforesaid accused [Jews] obstinately deny such an open crime, in order to prove their stubborn obstinacy, asked various people for testimonies about the circumstances observed, considered and noted, before and after the crime was committed….]

Itaque primo Admodum Reverendus Albertus Koszycki [19v] Vicarius Ecclesiae Collegiatae Beatissimae Virginis MARIAE Sandomiriensi hanc spontaneam libere Officium praesens accedens fecit Relationem. [Therefore, approaching the present office first Reverend Albterus Koszycki, the vicar of the Collegiate Church of Mary the Virgin in Sandomierz freely made this spontaneous account]

I first heard about it today from the honorable judge of the Castle court, who has arrived to hear the inquiry regarding the Tribunal Decree, that when the honorable [judge] was on his way to the Church of Mary Magdalene, Sandomierz Jews, running past him, turned around, and complained about Sandomierz townspeople for having thrown a corpse near the synagogue and asking for justice against these townspeople. The honorable judge answered them, “If this was done by a private townsman, then they had to go to the magistrate court, and if it is needed, I will adjudicate it,” and he entered the church and Jews left.

Also on her way to the church, the housekeeper of his honorable judge’s manor, hearing this from a distance and wanting to know what had happened, went there [to the synagogue?] and having returned, she came with great astonishment to his honorable [20r] judge and said that the corpse was not dropped at Jews’ but that Jews themselves slaughtered the child, as marks [on the body] suggest.

And from then, the news spread, reaching the Reverend Priest Official of Sandomierz [Żuchowski] and the parish priest because the townspeople, having found the corpse and the wounds, first notified the honorable judge and, as directed, then appropriately notified the reverend priest official as a local pastor about the corpse and about how Jews, that is the rabbi with his son-in-law and his own son, had escaped.

The Reverend Priest Official immediately directed me to go to Andruszkowice and to Złota, asking for help, so that people could search for the fugitives in scrublands (as was rumored), and Lord Borkowicz, a Sandomierz burgher, also sent by the city to [assist in] the search, approached me in Złota running and saying, "I looked for the Jews in Koćmierzów and happened upon the Koćmierzów *arendar* who [20v] stopped with his wagon and when I asked where he had come from, he responded that he was carrying malt to Zajeziorze [a village not far from Samborzec] and when I investigated him some more about the Sandomierz Jews, he responded that he took them to Samborzec. And so having heard that, I, together with Lord Borkowicz, went to Samborzec and having arrived at the *arenda* we asked if the Koćmierzów *arendar* had been with some other Jews, [and the *arendar* answered] that he had been here and brought malt but he did not see any Jews.

And not finding them as if *dictante spiritu sancto* [with the holy spirit advising] we went toward Klimontów and we arrived to Gorzycany, where we came across a peasant from Gorzycany carrying flour from the mill and we asked this peasant if Jews, one old and two younger, passed through,, and the man responded, "I did not see them pass through but in the brewery there are some like the ones you, Sir, are asking about." And so, we immediately went directly to the brewery, and it was already in the afternoon, and in the courtyard we found a wagon ready to go; in the meantime, having left Lord Borkowicz [watching] the wagon, I myself went into the living quarters and then to then to the chamber [*komnata*, 21r], and I ordered that it be opened and I found all three Jews who were getting ready to leave, and when I told them what they had done, they said nothing; and without delay, we took them, and they, and especially the son-in-law and the son had no hats and outerwear just *yarmulkes*, saying that this was how they had left Sandomierz. And having taken them, we went to the manor in Samborzec to prepare them and appropriately secure them [? *dla opatrzenia y ich należytego doprowadzenia*], and

the wife of the deputy *starost* [*Pani Podstarościna*] said that the Koćmierzów Jew carried these Jews but two in sacks and the little one on top; and having tied them in Samborzec, we brought them to the Castle court.

I heard from the honorable lord judge that the deputy *starost* of Koćmierzów said to him that when these Jews had arrived in Koćmierzów and started babble something in Yiddish [*szwargotać poczęli*], one Koćmierzów Jewess put her hands on her head and said "I don't want to know anything about it, I am leaving."

Secundo Nobilis Nicolaus Kaliszański Administrator Bonorum Koćmierzow spontanee recognovit [The second [witness] the nobleman Nicolaus Kaliszański, the administrator of the Koćmierzów estate, freely recounted]:

I was in the field when, before noon, Lord Zrazewski, the deputy *starost* from Smiechowice arrived with some other people [21v] and related what had happened in Sandomierz, asking for the Koćmierzów *arendar*, and [then wanting to] arrest him at my place on the grounds that he had carried the accused Jews. And when they left inquiring about them, I noticed that the Koćmierzow *arendar* was returning with an empty wagon. Having called him, I said that "you are to be arrested here. You drove the rabbi and his son-in-law and his son, and they slaughtered a child. Where did you take them?" He answered, "I was taking malt to the mill in Samborzec because I was afraid to go to Wisła so my horses would not be taken away. But it is true that I drove these Jews to Samborzec, and from there they went to Gorzycany. I do not know what had happened in Sandomierz, only it is our custom that when a rabbi comes or someone poor that it is an obligation to drive them." And after that, I left a note for the deputy *starost* of Gorzycany to hold them. But in the meantime the reverend priest Koszycki tracked them down. And this is what I heard from the servants at the brewery that when these Jews arrived from Sandomierz and began to speak among themselves in Jewish, an old Jewess put her hands on her head [22r] and began to moan.

Tertio Honestus Nicolaus Miłosowicz Braxator recognovit libere [The third [witness], honest Nicolaus Miłosowic, the brewer, freely recounted].[3]

[3] "honestus" was a title added in official documents to denote a status to distinguish between "nobilis" (a nobleman) and "laboriosus" (a peasant, serf). "Honestus" typically applied to townspeople.

I was brewing beer in Koćmierzów and I saw these Jews when they arrived in the brewery, and they loitered around and I asked the little boy, "Where are you from?" And he said we are from the city, and then the *arendar* prepared the wagon and told us to put two sacks of malt, and the Jews had left toward the field before [the *arendar*]. And then, when the *arendar* returned, we told him about [what happened], and he responded: "This is my misfortune that I caught up with those Jews and took them on the wagon and drove them to Samborzec. Afterwards they went to Gorzycany."

Quarto Famata Augustynowiczowa similter spontanee ad Officium praesens veniens retulit [Fourth [witness] the townswoman Augustynowiczowa similarly freely appearing before this Office recounted].

This dead [child] was an orphan. I don't know where he was from [but] he went around begging. Out of mercy, I took him to my house several weeks ago. And then when he was wandering around the city and if he was gone for a long time, sometimes I would scold him [beat him?] for his wanderings and ask him where he had been, and he answered that among Jews collecting kindling wood, and I asked further if the Jews [22v] had given him anything. He responded that a Jewess had given him bread with butter, but he could not say which one.

And I admonished him not to go to Jews, telling [him] and [trying to] scare him that Jews had killed a girl. And for this reason [that he was wandering around], two or three weeks ago I sent him to school of the Virgin Mary.

Yesterday, that is on Sunday, I returned from church and not having found the boy [at home] I asked my daughter where Jurek [the boy's name] was, and she said, "He was eating without saying a prayer. And I told him, 'How can you eat without saying a prayer, my mother will beat you when she comes back from church, and he went away somewhere." And when around noon there was no sign of the boy, I began to gripe against the girl, "Why did you scare the boy? Go and look for him."

She was searching for him all afternoon, in inns, which he frequented, but she did not find him. And we thought that soldiers took him. And then this morning two

burgher women, Lady Wronowiczowa and Wasilowska, came to me, asking about the boy. And when I answered [23r] that he was not here, they told me that he was [found] at the Jews', killed, and when I went with them to see this corpse at the rabbi's, I recognized him. And I found the rabbi's wife, who was bustling frightened and saying, "They tossed an infected corpse over the fence, and he got scratched in the blackthorn, and it seems that they threw stones at it."

And then more people came and gawked, each saying that it obvious to see that the child was pricked [pokłóte]. And I then left the child and the Jewess, and went to Mr. Nowicki [the mayor] to complain against Jews about this, but they, that is Wolf Liczman and Czapnik [hatter] had been there ahead of me, complaining against me that I had been keeping an infected child and then I ordered it to be tossed, and when the mayor scolded me, I and other people who came with me said that the deceased child was not infected, but that Jews killed him, and then they [the mayor] asked me if I had been looking for the child [23v] and I told the truth, and to ascertain [that I was telling the truth] they sent for my daughter, who said in everyone's presence how she was looking for [him] in inns, and then more people came and I went back home.

Quinto. Honestus Balsius Żmuda Civis Sandomieriensis retulit benevole [Fifth witness *honestus* Balsius Żmuda, a burgher of Sandomierz recounted willingly]

I was working in the brewery, which is on the Jewish street, next to Jew Czapnik's house. And I came this morning to take care of the beer, and the beadle was running from house to house knocking to get people to the synagogue, and after he quickly run around and returned, passing by the Brewery and ran toward Czapnik's house. Seeing him bewildered and [seeing] that Jewesses were coming out and babbling something in Yiddish [*szwargotały*], I asked what had happened among them, thinking that some soldiers arrived and did something, but this beadle responded, "It's none of your business, I am going to an Elder," and he went to Czapnik. And I, walking behind him, saw that some Jew [24r] [came] to Czapnik. I do not know him and do not know if he is from here or not. Old, graying, and he left the living quarters, and they were speaking with each other in Jewish in the hallway, I do not know about what. I did not see Czapnik. I then asked the beadle, "What was he talking about with that Jew?" And he responded, "It's none of your

business," and then when people broke the news about the child's killing, I again spoke to the beadle, who was passing by. I asked, you did not tell me anything. But he said, it is not a custom among us to talk but first to let the Elders know.

Sexto. Honestus Alexander Borkowicz Civis et Incola Sandomiriensis in haec formalia spontanee recognovit. [Sixth. *Honestus* Alexander Borkowicz, citizen and inhabitant of Sandomierz, with these formally and spontaneously recounted]

This morning I came to Mr. mayor, my step father, where I found Sandomierz Jews, Wolf Liczman, Czapnik, and the beadle. They complained that someone dropped off an infected corpse, asking to bury this corpse because people were going to be afraid, [saying] there was no benefit for it to be lying for too long. And hearing this, I went there with other townspeople to take a look; and then having returned, and seeing Jews [still there] I said it was not true that the child died of an epidemic infection [*z powietrze*, lit. from the air] but that it was slaughtered by Jews.

When Jews heard this, they became sheepish and terrified; Wolf changed, once he was pale, then red. And when it became known that Jews were running away, I took a horse and chased after them, and I caught up with Abusia's son-in-law, who was carrying a box and running away. And I brought him back to Sandomierz. And then, seeing that the rabbi with his son-in-law and son, in whose house the murdered child was found, had run away, I went to the *arendar* near the castle and, to get the horses faster, I said, "The Honorable Burgrave ordered that you give me a horse." And I asked him about the Jews, the rabbi, and his son and son-in-law [25r]. This *arendar* pointed [?] and said, "this rabbi came to my place but left not too long ago for Koćmierzów." And I immediately went to the mill in Koćmierzów. And it could be that they went there or toward Zajeziorze. And so I went toward Zajeziorze and then I saw in Złota from afar a wagon going toward Koćmierzów. And I turned around toward the wagon and began to yell, "Stop, stop!" But when he did not heed, I cut him off: and then seeing the Jew, Koćmierzów *arendar*, I asked for information, "Where did you take the rabbi and others?" And he, being a bit stumped, responded that [he had taken them] to Samborzec. And hearing in Złota that the reverend priest Koszycki [was there], I told [25v] him that, and we went to Samborzec. And there, in the brewery, we asked about them [Jews]. But

the *arendar* said, “They have not been here, I only heard that the Koćmierzów *arendar* brought malt to the mill. And then sent the lackey of his Reverend Priest Official on a different route, and I, along with the reverend priest Koszycki, went toward Gorzycany. And there we came across a peasant carrying flour from the Gorzycany mill, and we asked this peasant about these Jews, and he said that there were three new Jews, one old and two young at the *arenda* in Gorzycany; they had arrived not too long ago.

When we learned that, we went directly to Gorzycany and having gone into the storage room, whose door was left ajar, we found the rabbi, his son-in-law, and his son, who were getting ready to leave, since their wagon was ready. And as we began to arrest them, this little Jew [*Żydek*] who had come to take them, run away [26r] with the wagon. And after we had taken them in Gorzycany, we stopped in the manor in Samborzec to secure the prisoners better, and we borrowed a rope, and the wife of the deputy *starost* said that the Samborzec *arendar* was greatly cursing reverend Koszycki, and she said, “It must be true that Jews had done it, when they were brought to the Samborzec mill in sacks.”

From Samborzec we took all three Jews to Sandomierz and her we delivered them to the Castle for voluntary confessions. Sicque et non aliter se vidisse et audivisse officio praesenti retulit. Quae praemissa relata Officium praesens Actis suis connotavit. [And thus, and in no other way, he reported to the present office what he had seen and heard. These above reports the present Office inscribed in its records].

ACTUM in CASTRO SANDO[26v]MIRIENSI FERIA SECUNDA POST FESTUM ASSUMPTIONIS IN CAELUM GLORIOSSIMAE VIRGINIS MARIAE PROXIMA ANNO DOMINI MILLESIMO SEPTIGENTESIMO DECIMO [In Sandomierz Castle, Monday after the feast of the Assumption of the Glorious Mary the Virgin, 1710=August 18th, 1710]

EARLY MODERN WORKSHOP: Jewish History Resources

Volume 19: Jewish Mobility Reconsidered
August, 15-16, 2022
Online on Zoom

Mobility, Daily Life, and Culture in Early Modern Poland

Magda Teter, Fordham University

Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu (AKKiKS, Poland) 740

18 Aug. Praesentatio Corporis in Castro Sandom. cum Confessatis Rabini et Generi ac Filii eius. Item Scrutinia ibidem educta per testes feria secunda post Assumptionis BMV.

[12r] Hicque in continenti suprascriptus instigator Civitatis praesentis Sandomiriensis statuit Officio praesenti inculpates Jacobum Herc, Rabinum Sandomiriensem Parentem Jacobum Schario Generum et Abrahamum Jakubowicz eiusdem Rabini filium Annorum tredecem post patratum praefatum scelestum facinus die hodierna de mane ex civitate et domo sua aufugos primoque ad Bona Kocmierzow rursus ad Villam Samborzec, ac tandem ac Villam Gorzycany Magnificorum Capitaneum Lukoviensium divertentes et Ope inferius specificata ac modo indolito et impracticato, propter difficilem investigationem divertentes et devectos in eisdemque Bonis Gorzycany in Camera apud Infidelem Arendatorem Gorzycznensem occlusa deprehensos et ad Castrum praesens fune ligatos deductos. Petens ab eisdem Inclupatis libera confessata excipi. Cuius affectation tum et disposition legis publicae Officium praesens annuendo ab eisdem inculpatis adscito sibi suprascripto spectabili Joanne Mente consule sandomiriense, uti germanicam linguam bene callente (siquidem se polonicam linguam [12v] ignorare allegarunt iidem inculpate) propter interpretationem Officio praesenti faciendam eadem Confessata quemlibet statutorum seorsive examinando suscepit.

Qui quidem statute in liberis confassatis haec formalia recognoverunt. Et quidem primo infidelibs Abraham puer annorum tredecem.

Ja Abraham Jakubowicz Niewiernego Jakuba Herca Rabina Sandomirskiego y Getty Matki Syn urodziłem się w Paczanowie gdzie na ten czas Ociec moy Rabinem tamże bywszy y z Matką mieszkali. Ociec moy y Matka nie wiem z iakiey przyczyny tylko podobno że tu miasto sławnieysze, przed kilka lat sprowadzili się do Sandomierza, y tu do tych czas mieszkali. Z tego żyiąc ze Rabinem był y też co miał pieniędzy swoich na Osm tysięcy na lichwę daiąc, ktore tu stracił y ledwo go stać iuz na dwa tysiąca. Moy Ociec tu Rabinem bywszy sprawy te ktore więcey na pięćdziesiąt złotych niewynosiły tu sądził bez żadnego do wyższego sądu odwołania się gdy o więcey szło do Opatowa z sprawami ieździli, a on się tu zostawał, y na żadne ziazdy Żydowskie nie ieździł, y innego urzędu nie miał, ani do rznięcia Bydląt, albo kur gęsi nie należal bo od tego Szkolnik iest [13r] ani u niego nierznięto nigdy nic do ziedzenia bo on nad Xięgą tylko siedział a kiedy co chciał iesc to do szkolnika posłał, y w tey chałupie w ktorey od pułroku mieszkamy iako y w pierwszey niewidziałem żeby co do ziedzenia rznięto, bo się to u Rabina niegodzi y nie widziałem żeby tam kiedy y w kiedymkolwiek mieyscu krew była, chybaby to tam Rzeźnik uciekaiąc przed żołnierzami albo z inney przyczyny mógł zrobić, ale ia o tym niesłyszał y niewiem, tylko to pamiętam że Niedziel temu pięc albo sześc iako u nas na tyle zarznięto dwie kur dla ziedzenia: ale to nie w sieni robiono: Zachowuie się też to u nas że stoły, ławy, okna na Wielką Noc w Izbach pięknie chędorzą, y myią żeby makuły żadney nie było, iako y my w tym Domu mieszkaiąc iuż na Wielką noc czyniliśmy ale w sieniach tego Ochędostwa mniey uważaią. Ociec Moy niegdzie temi czasy od Roku prawie niewyieżdzał y Żydzi żadni obcy y niego temi czasy niebyli, anim widział żeby się na co zmawiali. Ociec Moy y Matka Katolików na posłudze niechowaią, tylko iedna Dziewka iest co nosi dwa razy Wodę na dzień dla gotowania ale ta niemieszka u Oyca Mego. Bywaią tez y bywały Białegłowy po Prożbie y dawali im [13v] Chleba ociec z Matką, ale ia żadnego bywaiącego tam niewidziałem chłopca, y dziś tego umarłego niewidziałem: tylko tak się stało. Niemyślelismy o żadnym uciekaniu, az z rana Żydowska wdowa co u Berka Żyda Sandomierskiego mieszka ktory teraz iest w Gdańsku a ta pilnowała siostry moiey w połogu leżącey wyszła na tył y obaczyła tego umarłęgo y dała znać Oycu, Szwagrowi y Matce ieszcze śpiącym, ktorzy poporywawszy się niechodzili tam

patrzyć co to iest, ale zląkszy się rozumieiąc, że kto zapowietrzonego trupa wrzucił w Bożnicy schadzkę uczynili Ociec z Szwagrem moim y ze mną Matkę zostawiwszky, nic z sobą niewziąwszy, y szeląga iednego (ktorey odchodząc niekt z Matką niegadał, a szwagrowi też niegodziło się z Żoną gadać: piechotą Furtką co niedaleko Żydowskiegy Ulicy iest nikogo niepotkawszy wyszliśmy gdysz tez to ieszcze ludzie spali. Niewzięliśmy iakom powiedział nic z sobą. Niewiem o fantach gdzie ich Ociec chował, bo ia nad Xiąszką siedziałem, y niewiem czli tu Matka co pochowała bośmy się z nią wszyscy niewidzieli, potym iakośmy wyszli. Szliśmy tędy niewstępuiąc nigdzie za Wisełkę do Koćmierzowa (która wioska iest Wielmożnych Państwa Lukowskich) przebrnąwszy przez Wisełkę [14r] a pod Miastem do Browaru Zamkowego niewstempowaliśmy, y niewidzieliśmy się z nikim z tegoż Browaru iako też y na drodze a ześmy przyszli do Koćmierzowa, do Arendarza tamecznego Żyda, y tam bawiliśmy nie więcey nad godzinę. A lubośmy dla niebespieczeństwa powietrza z miasta wyszli. Czemu z Koćmierzowa gdzie niesłychać nic o Powietrzu tak nagle ruszylismy się ia niewiem chyba Ociec. Tam tedy w Koćmierzowie Żyd Arendarz wziąwszy chłopskich koni y trzy wory słodu powiósł nas do Samborca, a my wszyscy trzech y czwarty Arendarz Koćmierzowski siedzieliśmy na worach na wierzchu, a Katolika żadnego niebyło z nami, a tam do Młyna w Samborcu Żyd ten Koćmierzowski nas przywiozszly złożył słod w młynie, a nas znowu odwiosł do Gorzycan do Arendarza Żyda, a sam nazad odiechał: tam w Gorzycanach bylismy ze cztery godziny, y tam ia z Szwagrem iedlismy, bo Ociec by postem a potym w Komorze przywartey siedzieliśmy a Ociec troche spał, gdyż ztamtąd mielismy iechać do Klimontowa, a tym czasem Xiądz z dwiema ludzmi nadiechawszy otworzywszy komorę wzięli nas mowiąc: podzcie do Sandomierza, y tak w iednym powrozem zwią[14v]zawszy nas razem prowadzili nas do Sandomierza y to do Grodu stawili. Żeby zas to Dziecię miało być zabite, albo żeby moy Ociec lub Szwagier ie zabili albo kto inny z Żydów albo żeby Kiedykolwiek Żydzi Chrześciańskie dziecię bili, y zarzynali, tego niewiem y niesłyszałem, et praeter haec plura se nescire allegavit.

Post cuius quidem Infidelis Abraham Confessatorum depositionem rursus officium ad examen liberae confessionis infidelis Jacobi Scharis Infidelis Rabin Generi condescendit: Qui haec sequentia recognovit verba:

Ja Jakub Schario Ociec Moy Rabin y Matka ktorzy do tych czas zyią mieszkaią w Ołyce cztery albo pięc mil od Łucka urodziłem się tamże w Ołyce y mieszkałem przy Oycu y lat temu dopiero trzy iakom się ożenił z córką tego Rabina Sandomierskiego a podczas powietrza w Sandomierzu znowu poiechałem był do Oyca sam tylko, a iak ustali powietrze w Sandomierzu powróciłem do Żony rok temu, y tu razem w Sandomierzu mieszkałem z Oycem Żony moiey. Ja się tu Handlem żadnym nie bawię, bo podług kontraktu Ociec żony moiey powinien mi dać ieść y pić y suknią sprawić y ieszcze trzy lata do wyścia takiego kontraktu. A ia przez te czasy na Rabienstwo się gotuiąc Nauki [15r] y Księgi Pilnowałem. Przez te czasy iakom był w Ołyce y tu iestem w Sandomierzu niesłyszałem, anim tego nigdzie nieczytał aby my Zydzi mieli zabiiac chrześciańskie Dzieci, a co się tu w Sandomierzu przed lat kilkunastu stało, ia o tym w Ołyce niesłyszałem bo mnie dopiero lat siedmnaście a Sandomierzu słyszałem ze to iuż kilkanaście lat temu, toc na ten czas musiałem być małym y czyli to prawda niewiem.

Ociec Żony moiey żył y nas żywił z tego iedno co Starsi iemu na tydzień płacili, druga że na lichwę dawał bo się mu niegodzi innego Handlu prowadzić. Do niego też należy sądzić a y od sądu intrata iakakolwiek idzie. Do żadnego procz tego nienależy urzędu, ani się mu godzi Bydlęcia, kur gęsi rznąc ale iezeli chce ieśc to trzeba posłać do Szkolnika y on biie, żeby zas u nas rznieto w domu iakie kury przed kilku niedziel tego cale niepamiętam y niewiem coby tego miała bydz za potrzeba. Krwi żadney w tym mieszkaniu gdzie teraz mieszkamy a przedtym tam od lat kilkudziesiąt Mosiek lichwiarz mieszkał, nigdzie niewidziałem y nieupatrywałem tego nie wiem iezeli tam gdzie iaka iest. A ie [15v]żeliby miała bydz to chybaby trefunkiem stało się że od Szkolnika niosąc co zabitego mogł kto pokapać. U nas iest wolno y na ochędowstwie należy na wielką noc umywać lub same Izbę lub też y sienie mysmy Izbę myli, a w sieniach niewidzieliśmy żeby miała bydz krew lub nieuważyliśmy. Tenże Ociec Żony moiey nigdzie z Sandomierza niewyieższa, tylo tu zawsze mieszka, y teraz nieieździł nigdzie anim tez widział żeby kto z Obcych Żydów był u niego, bo choc gość przyiedzie to do Starszych iści powinien a Rabin do niczego y nienależy, ani Sandomierscy Żydzi aby także na iaką u niego Radę byli niewidziałem. Ludzi Katolickich u siebie nie trzymamy, tylko iedna Dziewka co wodę nosi to tey płacimy ale on a na mieście mieszka. Ubogie Dzieci żadne u nas nie posługiwały, ani posługują, anim tego Dziecięcia ktore zabitym bydz powiedaią widział tak Żywego iak umarłego y

niewiem co się temu Dziecięciu stało tylko dziś z rana Białagłowa ktora przy zonie moiey w połogu leżacey iest wyszła z rana na zatyłek y uyrzawszy trupa obudziła naprzód oyca potym Brata [16r] żony moiey y ci boiąc się powietrza nic z sobą niebiorąc zaraz poszli z miasta. Mnie także na Ostatku obudzili ia widząc ze iuz Oyca y Brata tego małego niemasz poszedłem do Bużnice patrzyć ich, tam żem ich nie zastał, niewiedząc gdzie się obrocili, a pamiętaiąc żem był raz w Wielowsi na Rękowinach pobiegłem niegadawszy z Żoną fortką co niedalego Żydowskiey ulicy, y nigdzie nie wstępuiąc y z nikim się nie widząc biegłem ku Wielowsi, aż za Wisełką dogoniłem Oyca y z Bratem Żony moiey y poszlimy wszyscy do Arendarza Koćmierzowskiego, tam niedługo bawiąc tenże Arendarz obawiaiąc się zapowietrzenia sam Osobą swoią wziąwszy słodu worów cztery albo pięc zawiósł nas y słod do młyna Samborzeckiego. A my wszyscy trzech na tych worach na wierzchu siedzieli, y tam słod w młynie złożywszy niewidziawszy się z Arendarzem Samborzeckim tenże Arendarz Kocmierzowski zawiósł nas do Gorzycan, y tam spoczywaliśmy w Komorze u Arendarza Gorzycanskiego y nie zamykaliśmy si tamesmy my to iest ia z Oycem nic nie iedli bo był post na Nas tylko mały iadł chłopiec y z tamtąd iuż z tychze Gorzycan [16v] mieliśmy woz (ale niewiem kto się tam on starał bo my niewychodzili z komory z komory [sic] toc musiał się Arendarze tameczny Gorzycanski postarać) iachać do Klimontowa, a w tym kiedyśmy my wszyscy trzech z sobą gadali, y niespał żaden z nas, przyiechał Xiądz y z miasta Pan Borkowicz Mieszczanin, y z drugim y nas wzięli powiedaiąc, Otoście Dziecię zabili y uciekliście, y związawszy iednym powrozem nas wszystkich tu naprzód do Miasta , a potym do Grodu przyprowadzili. Et praeter haec plura non recognouit.

Expeditis itaque hisce confessatis tandem Officium liberam recognitionem ab ipsomet Infideli Herc Rabino excepit: idque in hunc verborum illius sensum et tenorem.

Ja Jakub Herc rodem z Morawy Oyca Samuela y Matki Getle syn a potym podczas Wideńskiey dla trwog, przenioslem się do Sląska, y z Zoną tą ktorą do tych czas mam imieniem Geta. Tu do Polskiey lat szesnaście iakom przyiechał, y naprzód w Paczanowie byłem Rabinem lat Sześci albo siedm a potym od lat dziesięciu tu do Sandomierza przyprowadziłem się y byłem do tych czas także Rabinem, prze[17r]niozszy się z mnieyszego miasteczka do Większego y sławnieyszego

miasta. Juzmi to pięćdziesiąt lat dochodzi, nigdziem tego niesłyszał, ani czytał, aby nam potrzeba było krwi Chrześciańskiey albo dzieci zarzynać, a ieżeli się kiedy to stanie, na nas wkładają, to to tylko potwarz, a iam tu w Sandomierzu ieszcze na ten czas niebył kiedy z Aleksandrem była sprawa, tylko słyszałem o tym, ale to także potwarz była. Ja jako Rabin tylko się tym bawię że sądzic powinienem y uważyć czy co kosiorne albo trefne lub nie, ale samemu mnie rznąc bydlęcia ani kury gęsi etc niegodzi się, y ieżeli ieść trzeba to do Szkolnika poseła się. U nas godzi się byle nie w Izbie zarznąć kapłona Gęś et y mnie trafiało się że szkolnik zarzynał, y iuż mieszkaiąc w tum Domu trafiało się to osobliwie teraz iako mi córka zległa to kilka kaczek w domu Szkolnik y na ten przeszły sabat zarżnął alem ia tego nie uważał ieżeli gdzie w tym moim domu krew była, y iezeli iest to to chyba z tego, że szkolnik zarżnąwszy kurę to nią ciśnie y w ten czas krew wypryska ani też u nas potrzeba tego żeby ściany chędożyć, y obmywać na sabat chyba na Wielką noc. Ja na żadne ziazdy [17v] Żydowskie nie ieżdzę bo do tego nienależę, ani też tu żadnego znoszenia się z Żydami niemam bo moia rzecz nad Xięgą siedzic a onym tam radzić koło siebie. Żydzi Sandomierscy, iako to Szmul y Jelen ieszcze dotych czas w Rakowie bawią się na Seymie, przyiechał ieden z nich słyszałem Liczman na Szabat doyrzeć sobie iako to Arendarz ale nie wiem czyli znowu odiechał czyli nie.

Niemiałem żadney zmowy z nikim, anim o tym myślał, żeby Dziecię iakie Chrześciańskie zabić; bo się to niegodzi tylko na Nas Żydów z Nienawiści taka potwarz kładą. Ludzi Chrześciańskich na posłudze niechowam tylko iedna Dziewka co wodę nosi, ale ta na mieście mieszka, a co wody przyniesie to iey zapłacę. Żadne dzieci u mnie niebywały Chrześciańskie, y tego, co zabitego bydz powiadaią iako żywego tak umarłego niewidziałem, ale wczora ni oczym niewiedząc poszliśmy spać, aż dziś rano iam ieszcze spał kiedy Żona niewiem od kogo się dowiedziawszy przyszła do mnie y obudzila mnie mowiąc, że u nas na tyle trup leży, iam się porwał z strachu rozumieiąc że to zapowietrzonego kto podrzucił w com mógl na prętce ubrawszy się nic z sobą niewziąwszy, y z Żoną nic nie rozmawiawszy [18r] się kiedy Żona innych budzić poczęla uszedłem zaraz z miasta, y biegłem nigdzie niewstępuiąc, z nikiem nierozmawiaiąc, tylko syna tego co tu iest za mną z sobą wziąwszy do Koćmierzowa. Fanty zaś ludzkie y moie rzeczy niewiem iak się obrociły, y obracaią, bo ia nie wiem gdzi tam żona te rzeczy chowała, gdysz ia tylko Regestr pisał ale ona o schowaniu wiedziała: tam mnie y z

synem idąego Zięc za Wisełką ku Koćmierzowi dogonił, y wszyscy szliśmy do Koćmierzowa, aż przyszliśmy do Arendarza Żyda Koćmierzowskiego. Tam że się trafiło, iż ten Arendarz iechał do Młyna Samborzeckiego, iam go prosił aby mnie wziął y z temi drugiemi daley ku Klimontowu bom po to umyślnie wyboczył do Koćmierzowa żebym miał furę do tegosz Klimontowa y tam wsiedliśmy na ten Woz na ktorym trzy albo cztery wory słodu było, y iawnośmy siedzieli na wozie, nie kryiąc się a potym ten Arendarz składał do Młyna Słod y odmawiał nam daley na wiśc y iuż my piechotą poszli az potym złożywszy słod użałował się nas y dogonił na wozie my też powsiadali y Zawiósl nas do Arendarza Żyda do Gorzycan tam niedługo bawiliśmy się y prosiłem żeby ten że Aren[18v]darz Gorzycanski postarał się nam o powóz do Klimontowa. Jam postem był y nic nie iadłem. Zięć moy y z synem coś tam iedli, a aim troche usnął. A potym roznie się po izbie y po komorze przechodząc, tenże zięc moy y z synem przyszli do komory, y iuż mieliśmy niedługo iechać: Az też Xiądz y z dwiema Mieszczan z Sandomierza przyiechawszy przez Izbę przysli do komory ktora była nie zamknięta y zaraz nas pobrali powiedaiąc Żeście wy Nasze Dziecię Chrześciańskie zabili, y związawszy nas wszystkich trzech postronkiem iednym za ręce wiedli nas do Sandomierza do Miasta y tu nas przyprowadzili do Grodu. Et praeter haec plura non recognovit.

Post connotationem itaque praemissorum liberorum confessatorum suprascriptus Praesentans et statuens instigator Ciuitatis huius Sandomiriensis eosdem Inculpatos taliter examinatos rursus ad se recepit et de receptis Officium praesens quietauit:

Offerendo se eosdem in debita custodia detenturum et sine mora ad Judicium quodvis pro disjudicatione causae et paerus legum [19r] deducturum et staturum. Et hic subinde post determinationem et connotationem liberorum confessatorum dictorum incuplatorum Judaeorum Statutorum idem instigator civitatis praesentis Sandomiriensis quoniam praefati inculpati tam apertum facinus pertinaciter negant, ad convincendam illorum tam pervicacem pertinaciam, petyt a variis personis circumstantias facti ante et post patratum nefas observantibus et considerantibus atque advertentibus testimonia suscipi. Cuius affectatione uti in causa tanti criminis officium presens annuendo ab infrascriptis personis fide dignis Relationes et testimonia seu attestations Juramento quidem non comprobatas. (utpote nullo ad

huc mediante Decreto tum ne officium praecipitanter et affectate infrascripta facere videatur) fide tamen dignas et personarum authoritate firmatas propter majorem Judicii informationem habendam ad Acta sua suscepit et easdem verba recognoscentium formalia infrascripta connotauit.

Itaque primo Admodum Reverendus Albertus Koszycki [19v] Vicarius Ecclesiae Collegiatae Beatissimae Virginis MARIAE Sandomiriensi hanc spontaneam libere Officium praesens accedens fecit Relationem. Dnia dzisieyszego naprzod słyszałem to od Jegomości Pana Sędziego Grodu tuteyszego ktory tu ziechał na słuchanie Inquizycyi Dekretu Trybunalskiego ze Żydzi Sandomierscy gdy jogomośc szedł do Kościoła Swiętey Maryi Magdaleny biegnąc naprzód Jegomości minęli a potym znowu się wróciwszy skarżyli się na Mieszczanów Sandomierskich że oni im do Bużnice trupa podrzucili y sprawiedliwości z tych mieszczan prosili, ktorym gdy Jegomośc Pan Sędzia odpowiedział, że ta spawa ieżeli to prywatny Mieszczanin uczynił należy naprzód do Sądu Mieyskiego a ieżeli potrzeba będzie to y ia sądzić ią będę z tym czasem wszedł do Kościoła oni też Żydzi odeszli. Co słysząc Gospodyni Dworku Jegomości Pana Sędziego z daleka idąc też do Kościoła chcąc się dowiedzieć co się to stało poszła tam y potym powrociwszy w wielkim podziwieniem weszła do Jego mosci [20r] Pana Sędziego y powiedziała że to Żydom niepodrzucono Trupa, ale oni sami Dziecię iako tam są znaki zarżnęli. A z tąd gdy się to zaraz rozniosło y doszło wiadomości Jegomości Xiędza Officiała Sandomierskiego, oraz y Plebana Miasta tegosz ponieważ Mieszczanie Sandomirscy obaczywszy tego Trupa y rany na nim naprzód do Jegomości Pana Sędziego to donieśli, a potym z tamtąd do Jegomości Xiędza Officiała iako Pasterza Mieysca tuteyszego Miasta odesłani należytą oczynili o tym trupie Relacyą y iako Żydzi z Domu tego to iey Rabin z Zięciem y synem uciekli. Jegomośc Xiądz Officiał zaraz mnie destinował do Jędryszkowic [Andruszkowice] y Złoty prosząc o Sukkurs aby z Ludzmi po krzewinach (iako o tym echo było) szukać zbiegłych winowayców, a tym czasem Pan Borkowicz Mieszczanin Sandomierski także od Miasta posłany na szukanie przybiegł do mnie do Złoty powiedaiąc. Że ia w Koćmierzowie szukałem tych Zydów y napadłem iako Arendarz Koćmierzowski do [20v]pioro stanął z Wozem a gdym się go pytał z kądesz przyiechał on odpowiedział że słód do Zaiezierza woziłem ale potym gdym go barziey examinował o Żydów Sandomierskich odpowiedział że ich odwiózł do Samborca. Tak tedy tego wysłuchawszy zaraz ia y z tymże Panem Borkowiczem

poiechaliśmy do Samborca y przyiechawszy na Arendę pytaliśmy się ieżeli tu Arendarz Koćmierzowski był y z innemi Żydami odpowiedział, że był, y przywiózł słod do młyna innych Zydów niewidziałem. A tam ich nieznalazłszy prawie dictante spiritu sancto udaliśmy sie ku Klimontowu y przyiechaliśmy do Gorzycan: w tym napotkaliśmy chłopa z Gorzycan mąkę niosącego ze młyna, y pytaliśmy tego chłopa ieżeli tedy nie przeiechali Żydzi ieden stary a dwuch młodszych ten człowiek gdy nam odpowiedział ze niewidziałem żeby iechali ale tam w Browarze są tacy o iakich się Waszmośc ptyacie tak tedy my zaraz prosto iechaliśmy do Browaru, a było iuż po południu, y zastaliśmy na Podworzu Wóz do iazdy gotowy, a tym czasem prze wozie Pana Borkowicza zostawiwszy sam wszedłem do Izby a potym to komnaty [21r] kazałem otworzyć y zastałem wszytkich tych trzech Żydów ktorzy się iuż gotowali wyiechać, a gdym im powiadał co oni zrobili nic nato niemowili, y tak niebawiąc wzięliśmy ich ktorzy a osobliwie zięc y o Syn bez czapek y sukni zwierzchnich byli tylko w Jamułkach powiedaiąc żeśmy tak z Sandomierz wyszli. Wziąwszy ich przyiechaliśmy do Dworu do Samborca dla Opatrzenia ich y należytego doprowadzenia: aż Pani Podstarościna powiadała że Żyd Koćmierzowski wiozł tych Żydow ale dwóch w Worach a Mały na wierzchy siedział tylko y tak w Samborzu ich związawszy tyśmy ich do Grodu przyprowadzili. Słyszałem y to od Jegomości Pana Sędziego, że przed Jegomością powiedał Pan Podstarości Koćmierzowski, iż kiedy ci Żydzi Sandomirscy przyszli do Koćmierzowa szwargotać poczęli, żydówka Koćmierzowska za łeb się uchwycila y rzekła nie chcę ia o tym wiedzieć poydę z tąd.

Secundo Nobilis Nicolaus Kaliszanski Administrator Bonorum Koćmierzów spontanee recognovit. Ja dziś byłem w polu aż przed południem przyiechali do mnie Pan Zrazewski podstarości z Smiechowic y innemi [21v] powiedaiąc co się stało w Sandomierzu, y pytaiąc się o Arendarza Koćmierzowskiego oraz go u mnie aresztuiąc, że on tych Żydów obwinionych uwiosł: a w tym gdy odiechali pytać się o nich iam postrzegł gdy Arendarz Koćmierzowski nazad powracał z próżnym wozem. Ja go zawoławszy mowiłem do niego ześ tu u mnie aresztowany. A toś Rabina Sandomierskiego y z Zięciem y Synem wywiozł, a Oni dziecię zarżnęli, gdzieś ich zawiósl, odpowiedział iam słod woził do młyna do Samborca, bom się bał na Wisłe wisć żeby mi koni niezabrali, ale iuz to co prawda, ze ia tych Żydow odwiozł do Samborca, a z tamtąd poszli do Gorzyczan. Nie wiem co się ta

w Sandomierzu stało tylko u nas zwyczay iest że kiedy Rabin przyidzie albo też kto ubogi to go trzeba odwieść: a potym ia kartkę napisałem do Pana Podstarościego Gorzycańskieg aby ich tam przytrzymać: ale też Jegomości Xiądz Koszycki tym czasem ich tam wyspiegował. Ito słyszałem od czeladzi browarney że kiedy ci Zydzi z Sandomierza przyszli y poczęli gadać po Żydowsku Żydówka stara uchwyciła się za głowę [22r] y narzekać poczęła.

Tertio Honestus Nicolaus Miłosowicz Braxator recognovit libere. Jam robił w Koćmierzowie Piwo y widziałem tych Żydów kiedy byli w Browarze, y kręcili się y pytałem się chłopca małego z kądeście wy powiedział my nie z Miasta a potym Arendarz zgotował woz y kazał nam włożyć dwa worki słodu, a oni przedtym Ci Zydzi iuż byli wyszli w Pole, a potym gdy Arendarz powrócił mowiliśmy mu koło tego a on odpowiedział: Moia nieszczęśliwośc żem tych Żydów dogoniwszy wziął na Woz y odwiozłem ich do Samborca a potym poszli do Gorzycan.

Quarto Famata Augustynowiczowa similiter spontanee ad Officium praesens veniens retulit. Iż ten nieboszczyk był sierota niewiem z kąd rodem po prośbie chodził. Jam z miłosierdzia przed kilkunastu niedzieł wzięłam go do siebie: a potym gdy się po mieście włóczył y trafiło się że go długo niebyło iak przyszedł łaiałam go że się tak włóczył y pytałam się gdzieby się tak bawiał odpowiedział żem między Żydami Trzaski zbierał, daley pytałam go ieżeli też tam Żydzi [22v] dali ci co odpowiedział że mi Żydowka dała chleba z masłem ale nie umiał powiedzieć ktora. Jam go napomniała aby niechodził do Żydów powiadaiąc y strasząc go ze tu też Żydzi dziewczynę zabili y dla tego niedziel temu dwie albo trzy zaleciłam go do szkoły Panny Maryi. Wczora tedy to iest w Niedzielę przyszłam z Kościoła y nie zastawszy tegoż chłopca pytałam się córki swoiey gdzie Jurek ale mi powiedziała iadł bez Pacierza; Jam mu rzekła na co to iesz bez Pacierza będzie Matusia bić iak przyidzie z Kościoła, y on poszedł gdzieś a kiedy iuż koło południa było a chłopca nie widać. Jam na tę swoię dziewczynę narzekać poczęła, po coś straszyła chłopca, podz go szukay: iakosz całe odwieczerze szukała go roznie po Gospodach gdzie bywał ale go nieznalazła, y rozumieliśmy że go żołnierze wzięli. Az dziś z rana przyszły do mnie mieszczki Pani Wronowiczowa y Wasilowska pytaiąc mnie o chłopca: Iam gdy odpowie[23r]działa, że go niemasz powiedzieli mi ono iest u Żydów zabity, y gdym z niemi poszła znaleźliśmy tegosz

Trupa, y poznałam go u tegoż Rabina na tyle y zastałam ieszcze Rabina Żonę która się uwiiała zatrwożona powiedaiąc ze nam zapowietrzonego przez płot podrzucili, y pokłoł się po tarninie, a kamieniami znać na niego ciskali a potym ludzi więcey się naszło y obględowali każdy z nich mowiąc y widząc oczywiście że pokłote Dziecię to: a potym odeszłam y Dziecięcia y tey Zydowkiey y szlam do Pana Nowickiego skarżyć się na Żydów y opowiadać to ale mnie oni ubiegli y iuż skarżyli się na mnie iako to Wolf Liczman y Czapnik iakoby ia te zapowietrzone Dziecię przechowywała a potym ie podrzucić kazała a gdy mnie to strofować poczęli Pan Burmistrz y inni Ja y ci ludzie co za mną szli zaraz rzekli nie iesto to Powietrzem umarłe dziecię: ale ie Żydzi zabili y tak pytali mnie: Jeżeli ia tego Dziecięcia [23v] szukała y powiedziałam prawdę, iakosz na dokument posłali po córkę moię, ktora przy wszyskich powiedziała iako go po Gospodach wczora szukała, a potym co raz to więcey ludzi zbiegać się poczęło, iam też do domu odeszła.

Quinto. Honestus Balsius Żmuda Civis Sandomieriensis retulit benevole. Iż ia robiłem Piwo w Browarze ktory iest na Żydowskiey Ulicy wedle Domu Żyda Czapnika i dziś rano przyszedłem doglądaiąc sobie do Piwa, alic Szkolnik biega po Domach kołacząc do Bużnice, a potym prętko obiegszy wrócił się y przebiegał podle Browaru biegnąc do Domu Czapnika. Ja widząc go zmieszanego, a do tego że Żydówki powychodziły y coś między sobą szwargotały, pytałem go co to tam między wami stało się, mniemaiąc że Żołnierze tam iacy przyiechali albo co zrobili, ale on tenże Szkolnik odpowiedział mi Nie wam potym ia do Starszego idę, y poszedł do Czapnika. Ja też za nim wszedszy widziałem że Żyd [24r] iakiś od Czapnika którego ia nieznam y niewiem czyli tuteyszy czyli nie, Stary iakiś Siwizna się weń rzuca ku niemu wyszedł z Izby y gadali w sieni po Żydowsku z sobą, co niewiem: a czapnika nie widziałem: pytałem się potym Szkolnika co to z tum Żydem gadał powiedział mi że to do Was nienależy a potym kiey iuż ludzie gruchnęli o tym zamordowaniu Dziecięcia znowu mówiłem temu przechodzącemu Szkolnikowi, pytałem cię, nicesmy nie powiedział. Na co on rzekł nie godzi sie u nas powiadać tylko do Starszych naypierwey odnieść trzeba.

Sexto. Honestus Alexander Borkowicz Civis et Incola Sandomiriensis in haec formalia spontnee recognovit. Przyszedłem dziś z rana do Pana Burmistrza Oyczyma mego gdzie zastał Żydów Sandomierskich Wolfa Liczmana y Czapnika y

Szkolnika . Cisz się skarżyli, że im ktoś Trupa zapowietrzonego podrzucił. Prosząc oraz żeby tego [24v] Trupa schować bo się ludzie będą bali, nic potym, coby długo leżal, ia to usłyszawszy y z drugimi mieszczanami poszliśmy tam obaczyć, a potym wróciwszy się zastawszy tych Żydow powiedziałem nie iest to prawda aby to Dziecię było umarle Powietrzem ale iest przez Żydów zarżnięte. Co Żydzi ci słysząc zaraz się zmieszali y potruchleli, że aż Wolf mienił sie co raz bladem, a co raz Czerwnym był : a potym gdy dano znać, że Żydzi uciekali. Jam na konia wsiadszy goniłem y zgoniłem zięcia Abusiowego ktory Skrzynkę z sobą niósł, y uciekał, y tam go do Sandomierza przyprowadził: a potym widziawszy iako Rabin z Zięciem y Synem u ktorych w Domu to dziecięcie zabite znalezione iest uciekli poszedłem do Arendarza od Zamkiem będącego y dla prętszego nabycia konia powiedziałem że Jegomośc Pan Burgrabia kazał abyś mi konia dał, y pytałem się go koło tych Żydów Rabina y jego Syna y Zięcia [25r] ten Arendarz wytchnął mi ich y powiedział Że tu u mnie był ten Rabin ale poszedł niedawno do Koćmierzowa. Więc ia zaraz do Koćmierzowa poiechałem, tam Piwowar wytchnął mi ich, że ku Samborcu mieli iść, a ze Żyd Arendarz Koćmierzowski poiechał do młyna. Więc może bydz że oni tam wsiedli albo ku Zaiezierzu poszli. Jam poiechał ku Zaiezierzu a w tym od Złotey doyrzałem z daleka że woz iedzie ku Koćmierzowu. Jam się do Woza obrócił, y począłem wołać Stoy, Stoy, a że tego niesłuchał zabiegłem drogę: a potym obaczywszy Żyda Arendarza Koćmierzowskiego spytałem go na domysł gdzieś Rabina y innych zawiósł, ktory troche się zmieszawszy odpowiedział, że do Samborca, którą wiadomość powziąwszy poiechałem ku Samborcu a dowiedziawszy się we Złotey o Jegomości Xiędzu Koszyckim opowie [25v]działem mu to y poiechaliśmy do Samborca y tam w Browarze pytaliśmy się o nich. Ale Arendarz powiedział że tu nie byli tylkom słyszał że Koćmierzowski Arendarz do Młyna tu przywiózł słód. My tedy wyrostka Jegomości Xiędza Officiala na inny trakt wyprawiwszy z Jegomością Xiędzem Koszyckim ja poiechaliśmy ku Gorzycanom, a tam chłopa napadliśmy który niósł mąkę z młyna Gorzycańskiego, tego chłopa pytaliśmy się o tych Żydów y powiedział, że są na Arendzie w Gorzycanach Żydów Nowych trzech ieden stary młodych dwuch niedawno przysli. O czym się dowiedziawszy prosto iechalismy do Gorzycan y wpadszy do komory u ktorey drzwi przywarte były zastaliśmy Rabina Zięcia y syna jego ktorzy iuż gotowali się daley iechac bo wóz iuż był po nich zaiechał. My ich poczęli brać a Żydek ten co po nich Zaiechał uciekł [26r] z wozem. Wziąwszy ich tedy w Gorzycanach wstąpiliśmy do Dwora w Samborcu

abyśmy byli tych Więzniow dla zaprowadzenia bespiecznego opatrzyli, y tam postronka pożyczyliśmy gdzie Pani Podstarościna tameczna powiedała że Arendarz Samborzecki barzo szkalował jegomości xiędza koszyckiego, ale mówiła musi to bydz prawda że to zrobili Żydzi: kiedy ich tu w Worach do młyna Samborzeckiego przywieźli. Z tamtąd z Samborca tusmy ich do Sandomierza tych wszystkich trzech Żydów przywiedli, y potym tuśmy ich do Grodu dla zeznania dobrowolnych confessat stawili. Sicque et non aliter se vidisse et audivisse officio praesenti retulit. Quae praemissa relata Officium praesens Actis suis connotavit.

ACTUM in CASTRO SANDO[26v]MIRIENSI FERIA SECUNDA POST FESTUM ASSUMPTIONIS IN CAELUM GLORIOSSIMAE VIRGINIS MARIAE PROXIMA ANNO DOMINI MILLESIMO SEPTIGENTESIMO DECIMO